

חצי-עברית

אולי נצא נשכרים מהשבר של השפה, נאמץ עברית חבולה,
עברית של מפסידים. עברית פצועה לא צריכה לבקש לעצמה
תוכניות הרחבה אלא להצטמצם למידותיה הטבעיות.

הגיע זמן הצנע

רופא העיניים (אופטלמולוג) הצרפתי לואי אמיל ז'בל עסק במאה התשע-עשרה במחקר
חלוצי של תנועות עיניים. הוא גילה שאנשים מסוגלים לקרוא אותיות לטיניות גם כאשר
הם קוראים רק את החלק העליון שלהן: *you can probably read this*.
בעקבותיו, מעצבת האותיות לירון לביא טורקניץ גילתה שהעברית והערבית משלימות
זו את זו: בעברית מספיק להסתכל על החלק התחתון של האותיות, ואילו בערבית, כמו
באותיות לטיניות, מספיק לקלוט את החלק העליון כדי לקרוא. זה מה שאפשר לה לחבר
בין העברית לערבית וליצור את הגופן החדש "ערברית", הממזג בין השפות ומאפשר
לקרוא עברית וערבית בו-זמנית. אבל מה שתפס את תשומת לבי בסיפור הזה הוא לא
רק האיחוד המפתיע בין העברית לערבית, שתי השפות השמיות האחיות המשלימות
זו את זו כבתומנת מראה, אלא דווקא הגילוי המדעי המפתיע שהוביל אליו, הגילוי של
החלל הריק – אפשר לקרוא חצי מהעברית ועדיין להבין אותה!

אפשר לקרוא מה כתוב כאן בעיני

הגילוי הזה גרם לי להשתוממות גדולה. האם יכול להיות שאפשר להסתפק בחצי עברית?
פשוט לוותר על חצי? ואם כן, לשם מה אנחנו זקוקים לעברית השלמה?
בעקבות הרעיון הזה הרהרתי בכך שאולי, כניסוי מחשבתי, אפשר לחתוך בעברית מעוד
כיוונים. אם תרצו, בחרתי לראות את חצי האות הריקה. ידוע שבתקופה שלאחר מלחמה
נדרשים הצטמצמות במשאבים וחיסכון בהוצאות. לעומת זאת נהוג לומר שהשפה היא
משאב לא מתכלה, שלמרבית המזל אין צורך לחסוך בו. נהוג גם להפריד בין טריטוריה
שאפשר לסחור בה, להחזיר אותה, לכבוש אותה, לבין הלשון שאינה ניתנת לחלוקה.

הטריטוריה הישראלית מוגבלת, אבל העברית, כביכול, אוניברסלית; יכולים להיות לה חיים בלתי מוגבלים וככל שנכביר בה כך תצמח ותשגשג. אבל האם זה באמת כך? האם שימוש בלתי מוגבל בעברית באמת מחיה אותה? אולי צריך לחשוב על העברית כעל משאב בסכנת כיליון ובמקום להשתמש בה עוד ועוד כדי להגביר את סיכויי הישרדותה, יש לראות בה דווקא מאגר שצריך להפעיל במשורה ובצמצום. בעתיד, ייוותרו להן שפות השפיע בשלמותן. שפת עבר – תקוצץ. יחשבו דוברי העברית כמו עורכים. יחולקו תלושי עברית. הגיע זמן הצנע.

חיתוך מהסוף

הספרן המיתולוגי מלוויל דיואי יצר את שיטת המיון הקרויה על שמו, שהובילה דורות של סטודנטים לשוטט בין מדפי ספריות. הוא היה ככל הנראה אדם בלתי נסבל וגזען, אבל ממריק, ולצד חידושיו בתחום הספרנות הוא הציע רפורמה בכתיב האנגלי שתהפוך אותו לכתיב פונטי. בפשטות, הוא ביקש לקצץ את המילים. במקום through הוא הציע לכתוב thru, במקום light, הוא הציע lite. מיותר לציין מה הייתה סופה של הרפורמה – היא נדחתה, והכתיב האנגלי נותר על כנו. בסיבוב אירוני מסוים, הצעותיו של הפוץ הקפדן בן המאה התשע-עשרה קמו לתחייה בתרבות הדיגיטלית, שבה מוותרים על הכתיב המלא של המילים בקלילות וללא כל צורך ברפורמה. כך you התקצר ל-u, too ל-2, ועוד מגוון קיצורים חסכוניים שלא מחכים למדיניות לשון.

בעברית, גדולי המקצצים לא היו לשונאים אלא משוררים: "איך נקרא שְׁאֲנִי מְקַבֵּל מִכְתָּבִים מֵהִבֵּית, וְהִבֵּית אֵינִי", כתב אבות ישורון בשיר "איך נקרא". לא רק שהסיומת "ו" מיותרת בשירה מנוקדת, אבות ישורון קוטם את הסוף, את מה שאבד. אבל אילו סופים עוד אפשר להוריד? על מה עוד אפשר לוותר? בעברית הפונטית קשה לקצץ מהסוף. אולי מהאמצע אפשר.

חיתוך מהאמצע

דוד אבידן הוא אשף ההלחמים: אדמילה, אדמסיכה, ממשירה, בְּמִקְוֵמָחַר, שנאה ארוכטווח. מעבר לחדשנות הלשונית שלו, דרך ההלחמים הציע אבידן התכווצות של המרחב, קפיצת דרך בין מילה למילה. ואולי הוא הציע גם חיסכון – שניים במחיר אחד (הוא לא היסס להתייחס ללשון במונחים כלכליים ומסחריים, לעומת האיסור הבורגני לחשוב על מסחר ושיווק המזהם את הספרות, ולרוב מוכחש).

אפשר לחשוב על ההלחמים של אבידן גם כהימור מחושב שמבקש לארוז מילים יחד, כדי שיהיו מוכנות בזיכרון למקרה של הגירה בלתי צפויה. מילים שהולחמו יחד נקראות בצרפתית "מילות מזוודה", ובאמת, ברגע שבו הקיום תלוי על בלימה, מוטב לארוז מעט ככל האפשר, לאחד את מה שניתן לצרף יחד, ולהניח במזוודה מוכנה ליד הדלת לעת צרה.

"אנו עייפים ונחנקימאוד" כתבה יונה וולך ב"שיר קְדַמְשֶׁנִּי", מגבירה את תחושת

החנק דרך המילים המצטופפות. ואולי מילות מזוודה נוספות נדרשות עכשיו. חיבורציף. מיזוגמור. חיתוחדש.

חיתוך מסביב

הקיצוץ בעברית נכפה עלינו. השבת השחורה תופסת אותי בפריו בשהות ממושכת. הבת שלי בת אחת-עשרה. אנחנו נוסעות במטרו. תוך שבוע, הפסקנו לדבר עברית בחוץ כי נדמה שזה מסוכן עכשיו. היא הולכת לבית ספר מקומי, ועכשיו, אחרי שלושה חודשים, מסתנן לה מבטא צרפתי מצחיק לתוך העברית. היא גם עונה לשאלות ב־oui ו־non. היא גם אומרת לי ז'טם.

אם לפני כמה שנים הייתי מזדעקת לנוכח המחשבה שהבת שלי לא תדבר עברית, עכשיו האפשרות הזו נראית לי שפויה יותר. אז מה אם היא לא תדבר עברית. אז מה. העיקר שתחיה. נחתוך בעברית במרחב הציבורי, נשתמש בה כלשון כמוסה של אנוסים.

חיתוך כולל

אולי צריך פשוט לכתוב פחות? פחות פוסטים, פחות ציורים, פחות ספרים שאיש לא קורא? אולי צריכה להיות פחות עברית? אולי אפשר לקצץ בכמות, להסתפק במועט? במקום להעלות על הכתב כל בדל מחשבה אקראית, לברור מילים; במקום להכביר, לצמצם. להתייחס לעברית כשפת חול המופעלת בחרדת קודש. ברגעים של קריסת השפה יש לרוב ניסיון עיקש לשקם אותה ולהחזיר את המילים לגדולתן. אבל אולי נצא נשכרים מהשבר של השפה, נאמץ עברית חבולה, עברית של מפסידים. עברית פצועה לא צריכה לבקש לעצמה תוכניות הרחבה אלא להצטמצם למידותיה הטבעיות.

הפחתת כמות הטקסט יכולה להיות גם שיטת התגוננות מחוכמת נגד השתלטות הבינה המלאכותית על העברית. כדי שבינה מלאכותית תתאמן ותפתח מודל עיבוד שפה טבעית משוכלל, דרושה לה כמות גדולה של טקסט עדכני. זו בדיוק הסיבה שבגללה העברית משתרכת אחרי האנגלית בתחום – באנגלית יש כמות בלתי נדלית של טקסטים לאימון המכונה. כן, לא רגולציה קפדנית וסעיפים משפטיים יבלמו את הנחשול ההיסטורי הזה, לא פיקוח על חברות, לא מנגנוני יישום סלקטיביים, לא תוכנות הגנה על המשתמשים. הפחתת כמות העברית יכולה לתת מענה מידי, פשוט, זמין וללא עלות.

חיתוך מבפנים, או השמדה (ההצעה של הטרוריסטים)

יש מי שרוצים לחסל מילים בעברית. להשמיד ביטויים וסימנים אסורים. אסור להצמיד את המילים "ילדים" ו"עזה". אסור להשתמש בסימני שאלה, רק בשאלות רטוריות אירוניות. הנאמנות, אומרים הטרוריסטים, צריכה להיות טבועה בלשון. אבל יש גם טרוריסטים אחרים, שכל ביטוי חשוד של אחווה וסולידריות בעברית, כל "ביחד", או "אנחנו", כל מילות התנחומים השחוקות, מעוררים בהם חלחלה. בספר 'פרחי

טארב' מ-1941 כתב הסופר ז'אן פולאן על הטוריסטים של הלשון, אלה שמחפשים סממן הכי קטן של בנליות ומוקיעים אותה בשם ההגנה על המקוריות והעצמאות המחשבתית. הטוריסטים נמצאים במצב מתמיד של חשד: מה מחביאות המילים? איזה אדון הן משרתות? איזו אמת הן מסוות? הטוריסטים מוצאים נתק בין המילים השחוקות לבין העולם, ומפנטזים על תקופה קדומה יותר שבה המילים תאמו לדברים. הם לא מעלים על דעתם שתקופה כזו מעולם לא התקיימה.

חיתוך מבפנים, או קטילה (ההצעה הנגדית)

על אילו מילים בעברית אפשר היה לוותר?
כל מה שעולה בדעתי הן מילים מכוערות במשקל קטילות: משילות, אוריינות, שביזות. אבל אז אני נזכרת במילים יפות באותו משקל: תלישות, בדידות, תמימות, שפיות. לא יכולות להיות מילים יפות בלי מכוערות לצדן. אי אפשר לקטול מילים ולנכש אותן מהשפה. אי אפשר לטהר אותה.

חיתוך בחצי (שיחות בחצי עברית עם חצי בנאדם)

מה שזמן: בסוף ככל שאפשו.
אין אנו מוויקנה מעמד: אינשוח. טיט.
אין אנו: אינ ויה אנו ויה.

חיתוך עצמי

הקול של העורך אומר לי: אולי כדאי לפתח עוד קצת את הטקסט הזה. להעמיק יותר. לתת קצת קונטקסט. ואני עונה: אולי כדאי דווקא לקצץ? אולי כדאי להסתפק בחצי ממכסת המילים המבוקשת? אולי מוטב לשים לו סוף ככה, ממש עכשיו.

אוקטובר 2023